

Yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi: Mardin örneği

Can KARAGÜLLE*, Yüksel DEMİR

İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Ülkemizdeki konutların tasarım sürecinde ve kentsel yerleşmelerin planlanmasında yerel verilerin etkin bir biçimde değerlendirilmediği gözlemlenmektedir; geleneksel yöntemlerle üretilmiş konutlarda ise yerel verilerin belirleyici olduğu bilinmektedir. Mardin, yüz yıllardır sahip olduğu çok kültürlü ve inançlı yapısı, iyi korunmuş geleneksel konutları ve kentsel dokusunun yanı sıra "Yenişehir"de yer alan ve yerel veriler yeterince dikkate alınmadan oluşmuş konut alanlarını barındırmaktadır. Bu nedenle yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi konusundaki alan çalışması için seçilmiştir. Gerçekleştirilen araştırmada konut tasarımında yerel veri kullanımının konutun başarımı üzerindeki etkisi karşılaştırılmalı bir saha araştırması ile irdelenmiştir. Çalışmada yerel veriler doğal ve kültürel olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Çalışma kapsamında, geleneksel Mardin evi ve Mardin'deki yeni konut, çok yönlü incelenmiştir. Yapılan alan çalışmasında, doğal ve kültürel verilerle oluşan geleneksel konut, yürürlükteki imar mevzuatıyla şekillenen yeni konut ile belirli parametrelere göre karşılaştırılmış ve her iki konut türündeki yerel veri kullanımının konutların performansına etkisi araştırılmıştır. Karşılaştırılma sürecindeki analiz çalışması için gereken bilgiler, eski kentte yaşadıkdan sonra yeni yerleşime göç etmiş konut kullanıcıları ile yapılan detaylı görüşme ve yerinde gözlem çalışması gibi birçok kaynaktan elde edilmiştir. Alan çalışması kapsamında yapılan anketin sağlıklı sonuçlar üretebilmesi için Kullanım Sonrası Değerlendirme (KSD) yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konut tasarımında yerel veri kullanımı, geleneksel konutlar, Mardin Evleri.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Can KARAGÜLLE. cankaragulle@gmail.com; Tel: (537) 634 66 44.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Programı'nda tamamlanmış olan "Yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi: Mardin örneği" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 16.04.2009 tarihinde dergiye ulaşılmış, 18.06.2009 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 28.02.2011 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

The evaluation of local data in housing design process :the Mardin example

Extended abstract

The local data could not be evaluated in housing and urban design process in our country. It became a necessity to research the topic in the context of a doctoral thesis due to the current size of the problem in new settlements.

The aim of doctoral thesis was to determine the impact of local data on the performance of housing with comparison of traditional houses built by using local data and new houses built in last period of the century.

Having hundreds-years of a culture and belief structure, Mardin still has a well preserved traditional housing and the urban texture, which are compatible to climate and topography. Both natural data such as climate and topography and cultural data such as lifestyle and traditions have been affected in the formation of the Mardin's house. The traditional Mardin' house and new houses in Mardin had been researched for various aspects from the space arrangement to natural and cultural data, which are affected in formation of a house.

Traditional house formed using natural and cultural data and modern house shaped with current building regulations were compared according to certain parameters. Required information for comparative analysis of old and new house has been obtained from many sources. The physical and cultural information of old and new house have been obtained using four methods in principle;

- *Detailed interview with 33 residents who lived in traditional house for approximately 20 and 40 years before they emigrated to new settlement, and a questionnaire done after the interview.*
- *An observation study achieved by the thesis writer, which is done using checklists of old and new house.*
- *Literature study (the traditional Mardin house, Mardin Court records in Osmanlı period ; Legal regulations for co-ownership and the new housing; traditional architecture and Anatolian house; culture, identity and cultural identity; architectural design examples using local data in Turkey; the*

method of Post Occupancy Evaluation; urban design principles)

- *Plan drawings, photos and videos of the old and new houses,*

A scientific method called post occupancy evaluation (POE) has been used to have healthy results for questionnaire which is performed in the scope of the field work. In this context, the choice of users was made according to gender, profession, belief and age, in a balanced distribution as much as possible. User's life in traditional and modern house and their experience about housing's life style were questioned with a questionnaire of 102 questions.

The findings about the comparison of old and new housing are summarized in the accompanying tables. The tables grouped by titles of local data contain the results of questionnaire and observation study.

The thesis has shown that the use of local data in house design process has many advantages like psychological satisfaction, physical and cultural' comfort, saving natural sources and sustainability. It is seen that traditional house and urban texture are more convenient for the region's climate and local culture according to the residents who emigrated to the new settlement.

While nobody has preferred a house with a modern plan in the questionnaire, almost all residents stated that they wish to live in a single-storey house with a traditional plan. 88 per cent of residents were too happy when they lived in the traditional house. The same ratio was found as 58 percent for new house. Another impressive result of the questionnaire is about neighborhood relations. The neighborhood relations were perfect in the traditional house according to 72 percent of survey participants. Residents' answer 'as perfect' has decreased dramatically to 15 percent for the neighborhood relations of new house. The rate for use of air-conditioning is 81 percent in new house, which is an evidence of insufficiency of building skin. All residents had felt a cool breeze in old town, while 88 percent of participants do not feel it in new city. In the survey, the rate of open and semi-open space has been found as 35 percent in traditional houses. The closed space rate of new house is 90 percent.

Keywords: *Local data in house design, traditional houses, Mardin Houses.*

Giriş

Ülkemizde konutların tasarımında ve kentsel yerleşmelerin planlanmasında yerel veriler çeşitli nedenlerden dolayı gereğince değerlendirilmemekte, bunun sonucunda ülkenin her köşesinde sorunlu, sürdürülemez ve kimliksiz çevreler üretilmektedir. Farklı iklim, yer şekli ve sosyo-kültürel yapıya sahip yeni yerleşimlerin tümünde gözlenen problemin ülkemizdeki mevcut büyüklüğü, bu konunun bilimsel anlamda araştırılmasını gerekli kılmıştır. “Yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi” konusundaki doktora tezi ile, konut tasarımında yerel veri kullanımının konut performansı üzerindeki etkisinin saptanması hedeflenmiştir.

Mardin, halen iyi korunmuş geleneksel konutlar ile iklime ve topoğrafyaya uyumlu bir kentsel dokuya sahiptir. Geleneksel Mardin evi mekân düzenlemesinde iklimsel ve topoğrafik verilerin yanında, toplum yapısı, yaşam biçimi ve geleneklerin etkisi büyüktür.

Ülkemizdeki farklı iklim ve coğrafi özelliklere sahip bölgelerde aynı tipolojiye sahip olacak biçimde yapılan apartman binaları, Mardin’de yeni yerleşimdeki konut kullanıcıları için tek seçenek olarak sunulmaktadır.

Sahip olduğu bu özellikleri ile geleneksel ve yeni Mardin konutu alan çalışması için seçilmiştir. Yapılan alan çalışmasında, doğal ve kültürel verilerle oluşan geleneksel konut, yürürlükteki imar mevzuatı ile şekillenen yeni konut ile belirli parametrelere göre karşılaştırılmış ve her iki konut türündeki yerel veri kullanımının konutların performansına etkisi araştırılmıştır.

Konut tasarımında yerel verilerin kullanımı

Tez çalışmasında yerel veriler doğal ve kültürel olmak üzere iki ana bölümde ele alınmıştır.

Doğal veriler

Konut tasarımında etkili olduğu düşünülen doğal veriler “**topografya**”, “**iklim**”, “**manzara**” ve “**bitki örtüsü ve toprak yapısı**” şeklinde dört ana başlık altında ele alınabilir.

Kültürel veriler

Hangi kültürel bileşenlerin ve değişkenlerin konutun oluşumunda hangi ağırlıkta etken olduğu araştırma konusunun sınırlarını belirlemesi yönüyle önem taşımaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında temel olarak Turgut’un (1990) benimsediği ve aşağıda içeriği açıklanan kültür bileşenlerinin, bu çalışma kapsamında benzer alt başlıklarla ele alınması uygun bulunmuştur;

- Çevresel imgeler** (kişisel deneyim; inanç yapısı; mahremiyet vb. gibi değer yargıları)
- Toplumsal yapı** (etnik yapı ve dil)
- Aile yapısı** (nüfus ve demografik yapı; aile büyüklüğü)
- Konuta ait yaşam şekli** (geleneklere uygunluk; komşuluk ilişkileri)

Geleneksel Mardin evi:

İpek Yolu’nun güzergahı üzerinde yer alması ve önemli bir dinsel merkez olması tarihte Mardin’i ticari ve dinsel yaşam bakımından önemli kılmıştır (Şekil1).

Şekil 1. 19.Yüzyılda Mardin (Noyan, 2005)

Mardin, Ülkemizde ve dünya literatüründe benzeri olamayan geleneksel taş evleri ve sosyal ve dini amaçlı mimari eserlerinin yer aldığı yerleşim dokusu ile bir Ortaçağ kenti imgesine sahiptir.

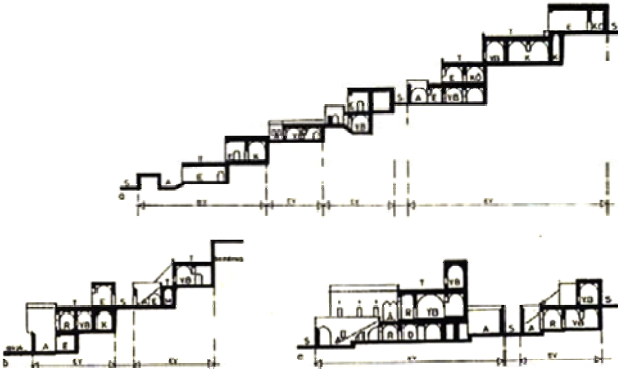
Geleneksel Mardin evleri oldukça eğimli bir yer şekli üzerinde sık bir kentsel dokuya sahip olmuş ve çevresini düz, eğimli ya da merdivenli sokakların belirlediği organik düzendeki parsellerde konumlanmıştır. Mardin evinin mekân kurgusundan kaynaklanan yaşama biriminin sokağa doğru bakması yerine iç avluya ve manzara nedeniyle üst kat seviyesinde Mezopotamya Ovasına olan yönelişi ve (yazın sıcağın, kışın ise yağmurdan korunabilecek kamuya açık bir

sığınak niteliğindeki) abbaraların varlığı, Mardin yerleşmesinin sokak oluşumundaki zenginliğini ve farkını oluşturur (Şekil 2).

Şekil 2. Mardin'de eğimli ve düz sokaklar

Eğimli bir arazi üzerinde üst üste yerleşmiş avlulu teras ev tipi ile oluşmuş Mardin kentsel dokusunun Artuklu dönemine değin uzandığı o dönemde yaşamış çeşitli gezginlerin aktarımı ile bilinmektedir (Akis, 2007; Acar, 2006-Şekil 3).

Şekil 3. Mardin kent dokusundan farklı kesitler (Alioğlu, 2000)

Mekân organizasyonu ve mekânsal biçimlenme-Geleneksel Mardin evi planları incelendiğinde ilk göze çarpan özellik, (geleneksel Anadolu konutunda olduğu gibi) yatma, yemek, oturma gibi eylemlerin hepsini içinde barındıran yaşama birimlerinin planlamanın ana unsuru olduğudur (Şekil 4).

Mardin evlerinde “modüler bir sistemin varlığından söz etmeye izin veren evlerin planlamasında, işlikli ya da işliksiz olmak üzere kare, dikdörtgen, L, ve ters T tipteki yaşama birimleri

yer almışlardır” (Alioğlu, 2000). Yaşama birimlerinde kare ve kareye yakın modülasyon üst örtü ile mekân içinde hissettirilmiştir.

Şekil 4. Dikdörtgen tipi yaşama birimi (Alioğlu, 2000)

Mardin evi uygun iklimsel koşullar sağlayan açık ve yarı açık mekânları ile dış mekânla sürekli ilişki kuracak şekilde düzenlenmiştir (Şekil 5). Avluya bakan cephesi açık, üstü ve diğer üç tarafı kapalı olan eyvan iki temel işleviyle Mardin evinde kullanılmıştır. “İki kapalı mekân arasında bir açık mekân” ilkesi ile ev planında kendine yer bulan eyvanın ilk işlevi dolaşımı sağlamaktır. Bir dağılım mekânı olmasının yanında eyvan, sıcak yaz günlerinde sağladığı esintili ve gölge ortamı ile oturma, dinlenme ve ev işlerini yerine getirme gibi başka işlevlere de sahiptir.

Mardin'de arsanın boyut ve eğim yönüyle uygun olduğu durumlarda ve daha çok büyük ölçekli konutlarda gördüğümüz revaklar, planlamada iki yönlü yararı nedeniyle tercih edilmiştir. Bir yandan üst katta yeterli bir büyüklükte teras alanı elde etmek için avlu katında teras platformunun konstrüksiyonu olarak yapılırken diğer yandan altta yaz günlerinde ev sakinleri ve varsa hayvanları için yaşamı kolaylaştıran serin ve gölgeli bir mekân elde edilmiş olur.

Sıcak-kuru iklime sahip diğer geleneksel yerleşimlerde görüldüğü gibi Mardin'de de avlusuz ev yoktur. Yüksek duvarlarla sokak gibi kamusal alanlardan soyutlayarak, konut için mahrem bir mekân yaratmasının yanında avlu, sağladığı mikroklima ile açık alanda yaşamı mümkün kılar. Diğer bir açık mekân olan teras da insan ölçeği bakımından göz ile sokak seviyesinden algılanmayacak şekilde oluşturulduğu için bu yönü ile benzer niteliğe sahiptir.

Şekil 5. Gazi Paşa İlkokulu açık ve yarı açık mekân kullanımı

Geleneksel Mardin evinin oluşumunda katkısı olan yerel veriler

Doğal veriler

Topoğrafya-Mardin'de gerek yerleşim dokusu oluşumuna ve gerekse tek konut ölçeğinde mekân kurgusuna olan katkısı düşünüldüğünde topoğrafyanın önemi büyük olmuştur. Geleneksel Mardin evi oldukça eğimli bir yamaç üzerinde ancak sık bir doku içerisinde yerleşmeyi başarmıştır. Avlulu-teras ev şeklindeki Mardin evi, bir yandan yer şeklinden en iyi şekilde yararlanmış, diğer yandan uygun fiziksel ve kültürel konforu sağlayabilmiştir (Şekil 6).

Geleneksel Mardin kent dokusunun genel yapısını Alioğlu şu şekilde özetler; “...Eğimli bir yerleşme alanına sahip olan kent dokusunda geleneksel evler, düşeyde gelişen, arazi eğimi ile uyumlu bir planlama anlayışı gösterir; böylece topoğrafyanın teraslama biçiminde kullanımı söz konusudur. Evler bazen araziye düzleyerek, bazen de doğal zemini olduğu gibi kabul ederek inşa edilmiştir” (Şekil 3, Alioğlu, 1989).

İklim- Mardin'in de içinde bulunduğu sıcak-kuru iklim bölgelerinde güneşten korunmak ve gölgelikli bölgeler oluşturabilmek amacı ile yapıların doku içinde birbirine bitişik ve sık bir yerleşim gösterdiği gözlenir. Geleneksel Mardin evi yapımında kullanılan kalın taş duvarlar ile kalın ve boşluklu üst örtü gerek yaz mevsiminde ve gerekse kış mevsiminde iklim yönüyle oldukça konforlu bir ortam sağlamıştır. Kalın duvarlar ile oluşturulan pencereler de yazın dik gelen güneş ışınlarını kırarak iç mekâna fazla yan-

sıtmazken, kış mevsiminde ise eğimli ışınları içeri alırlar.

Şekil 6. Mardin'de tek yapı ölçeğinde topoğrafyanın kullanımı

Konutların küçük parsellerdeki yoğun yerleşimi ve dar sokaklar kent dokusu bütününde bir mikroklima etkisi oluşumunu sağlamıştır. Kent üzerinde yer alan büyük bir şemsiye görevindeki sık yerleşim dokusu, yazın sıcağıdan kışın ise sert rüzgârlardan konutları korur.

Doğal kaynaklara erişim -Doğal kaynaklara erişebilme, günümüzde en temel insanlık hakkı olarak görülmektedir. Konut tasarımında erişimi istenen doğal kaynakları manzara, güneş, gün ışığı, rüzgâr, temiz hava sağlanması şeklinde özetleyebiliriz. Mardin, sıcak kuru iklim koşulları ile başa çıkabilmek için geliştirdiği sıkışık kentsel dokusunun manzara gibi doğal kaynaklara erişime engel olmayabileceği konusunda kentsel tasarım dersleri vermektedir. Bu olgunun detayında, konutların parsel yerleşimleri, parsel büyüklükleri ve binalar arasında bırakılan mesafeler ve eğimle olan ilişkileri birer parametre olarak karşımıza çıkar. Bu parametrelerin doğru boyut ve oranlarda kullanılması sonucu, fiziksel konfor ve kültürel uygunluk ölçütlerini karşılayan avlulu-teras ev tipolojisi ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, içinde yer aldığı sıkışık doku içinde her evin başta manzara olmak üzere günışığı, güneş ve rüzgâr gibi doğal kaynaklara erişimi mümkün olmuştur.

Kültürel veriler

Konuta ait yaşam şeklindeki ve estetik tercihlerdeki farklılıklar üst başlık olarak kültürel verilerin etkisi ile açıklanabilir. Değer ve inançların bir anlamda dikte ettiği norm ve standartlar,

insanların dış dünyaya karşı takınacakları tutumlarını belirlemiştir.

İnanç yapısı- Mardin’de yüzyıllardır birçok inanç ve din (aynı zaman dilimi içerisinde) bir arada yaşamıştır. Bunlar arasında güneşe ve ateşe tapanların dini olan “Şemsilik”, şeytanı melek sayanların dini olan “Yezidilik”, çeşitli Hıristiyan ve İslam mezhepleri ile Yahudilik bulunur (Bilge, 2001).

Toplumsal yapı-aile yapısı-komşuluk- Geniş aile yapısı, Mardin evlerinin plan düzeninde etken olmuştur. Mardin, tarih boyunca ataerkil/feodal bir toplum yapısına sahip olmuştur. Böyle bir aile yapısında Mardin evi (evlenen erkek çocuk için yeni bir yaşama birimi yaratmak amacıyla) aynı parsel üzerinde yatayda veya düşeyde genişleme göstermiştir. Üç neslin bir arada yaşamasını getiren geniş aile yapısında yaşam birimi dışında kullanılan mekânlar ortaktır. Bu aile yapısında maddi değerler olan mülkiyet ve gelir-giderler ile manevi değerler olan mutluluk ve üzüntülerde “paylaşım” önemli olmuştur.

Mahremiyet- Mardin evlerinde kamusal bir alan olan sokaktan özel alan niteliğindeki yaşam birimine geçiş kademelidir. Avlu ve teras tüm aile bireylerinin kullanımına açık yarı özel bir alan iken, eyvanda ise daha çok ona açılan yaşama birimlerinin kullanımı söz konusudur (Şekil 7).

Şekil 7. Mardin evinde farklı açık ve yarı-açık alan kullanımı (kaynak: Adnan Avuka)

Konuta ait yaşam şekli- Geleneksel Mardin evinde geniş aile sistemi altında ortak kullanılan avlu, teras, dam ve eyvan gibi yarı açık ve açık

mekânlar, “günlük” ev işleri, ziyaretlerin ve sohbetlerin yapıldığı yerlerdir. Düğün ve ölüm gibi ailede yaşanan önemli değişimler, aile bireyleri, akraba ve aynı aidiyet bağı ile bağlı komşular ile paylaşılmak istenmiştir. Avlu ve teras gibi açık mekânlar sahip oldukları yeterli boyutları nedeniyle evlilik, doğum, ölüm gibi törenler ve kışlık yiyeceklerin hazırlanabilmesi gibi insanların “dönemsel” ihtiyaçlarını karşılayabilmıştır.

Estetik boyut, plastik etki ve üslup- Mardin evi planında, üst örtü seçimi kat yüksekliği ile birleştiğinde, üçüncü boyutta çağdaş bir forma sahip kübik bir kütleyle ortaya çıkarmıştır. Kalıcılık, geleneksel Mardin evlerinde seçilen yapı malzemesi ve yapım sistemi ile başarılıdır. Mardin evlerinin anıtsal görünümünde etkisi olan bir başka etken ise cephelerin bitirilişinde kullanılan silme ve çörtlen gibi elemanlardaki özendir. Mardin evini ilk bakışta diğer taş evlerden farklı kılan, kuşkusuz kapı ve pencere kenarlarındaki cepheye hareketlik kazandıran söve kullanımı ve eşsiz taş bezemeleridir.

Yapı ve yapım sistemleri- İçinde bulunduğu bölgenin sahip olduğu iklim koşulları, konut yapılarında istenilen konforu sağlamak için kagir bir malzemenin taşıyıcı ve duvar malzemesi olarak kullanımını zorunlu kılmıştır. Taşın Mardin’in yakın çevresinden sağlanabilmesi gerek yapısal olarak ve gerekse bezeme amacı ile konutlarda yoğun kullanımında etkili olmuştur. Diğer yandan, özellikle Artuklular’ın Mardin’de inşa ettikleri birçok tarihi eserin varlığı aynı yapım geleneğinin yüzyıllarca sürdürülmesinde etken olmuştur.

Mardin Yenişehir evi

Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni üretim biçimi ve onun getirdiği yeni barınma ve üretim merkezlerine ulaşım gibi gereksinimler modern kenti biçimlendirmiştir. Ülkemizdeki sorunlu kentsel uygulamaların kat mülkiyetine geçiş sonrası başladığına inanan birçok araştırmacı, sorunun temel kaynağının bu mevzuat ile konut üretilmesi olduğunda birleşmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Yenişehir'de bir apartman girişi ve yan bahçe kullanımı

Yenişehir'de gerek site şeklinde yapılan ve gerekse yap-sat şeklindeki tek parsel uygulamaları ile yapılan apartman bloklarında, birkaç istisna dışında ayrıık yapılaşma düzeni tercih edilmiştir.

Mekân organizasyonu ve mekânsal biçimlenme- Mardin'de apartman tipolojisi ile yapılan yeni konutlar, Ülkenin herhangi bir yerinde yapılan konutlardan mekân kurgusu bakımından hiçbir farklılık göstermemektedir.

Bu mekân kurgusunda yarı açık mekânlara yer verilmezken, açık mekân olarak salon veya mutfak gibi mekânlara iliştirilmiş ve sadece seyir amaçlı küçük balkonların varlığı gözlenir. Tez kapsamında yapılan araştırmada, yeni yerleşimde kapalı alanların açık alanlara oranı ortalama % 90 gibi çok yüksek bir değer bulunmuştur.

Yeni konut yapılırken inşaat alanını maksimum kullanma isteği ile her katta iki ile dört dairenin tasarlanması ve konutun yola bakması tercih edildiğinden yeni konutta yönlenmenin bir veri olarak değerlendirilmediği gözlenmiştir.

Mardin'deki yeni konutun oluşumunda katkısı olan yerel veriler

Doğal veriler

Topoğrafya- Trafik yollarının belirleyici olduğu ızgara şeklindeki kentsel planlama şablonu, yeni Mardin konut yerleşiminde konutların yerleşeceği ada ve parselleri ortaya çıkarmıştır. Yürürlükteki mevzuat ile üretilen konut adaları topoğrafyayı bir veri olarak değerlendirmemekte olup mevcut yer şekli daha önceden form ve

yükseklikleri yönetmeliklerle belirlenmiş olan yapı bloklarına uydurulmaktadır.

İklim- Mardin'de apartman dairesi şeklinde karşımıza çıkan konut tipi, aynı plan, malzeme, yapım teknolojisi, form ve çatı örtüsü olarak Ülkenizin iklim ve kültürel yapı olarak çok farklı yörelerinde de aynı şekli ile uygulanmaktadır. Sıcak-kuru bir iklim bölgesindeki yapılarda yöre iklimine uyumlu temel kararların varlığı beklenir. Bunlar (i) bina yüzey alanını azaltmak için bitişik bir düzende yapılanma ve kompakt bir form seçilmesi, (ii) ısı aktarımında gecikmeye izin veren termal kütlesi yüksek malzemelerle bir bina kabuğu oluşumu, (iii) dış mekânla olan en az ısı alışverişi için küçük pencere açıklıkları, (iv) gölgeli alan ve mikro-klima oluşturacak ve gece esintisinden yararlanmaya yönelik mekân düzenlenmeleridir. Yeni Mardin konutunun oluşumunda ise, bu tip verilerin hiç değerlendirilmediği gözlenmiştir.

Doğal kaynaklara erişim ve manzara- Yeni kent dokusunu oluşturan imar mevzuatında doğal kaynaklara erişim ve manzara, bir tasarım verisi olarak değerlendirilmemiştir. Yürürlükteki imar mevzuatına göre, eğimli bir arazi yapısındaki yapılanma koşulları, su basman seviyesinin tespiti dışında düz bir arazi ile aynı olduğundan eğim doğal kaynaklara erişim için avantaj oluşturmamaktadır. Yeni yerleşimdeki her katta dört daireye yer verilen bir plan şemasında ise daireler, güneş, manzara ve rüzgâr gibi doğal kaynaklardan mahrum olabilmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Yenişehir'de arka cepheye bakan bir dairenin ufuk mesafesi

Kültürel veriler

Mardin yeni yerleşimin oluşumu ve konut üretim sürecinde, bilinçli bir kullanıcı katılımı sözkonusu olmamıştır. Eski yerleşimden yeni yerleşime göç eden konut kullanıcısının sahip olduğu deneyim konut üretimi sürecinde uygun mekânizmalar oluşturulmadığından kullanılmamıştır.

İnanç yapısı- Gerçekleştirilen araştırma sonucunda yeni konut tasarımında inanç yapısının etkili olduğuna dair bir bulgu elde edilememiştir.

Mahremiyet- Mevcut imar yönetmelikleri konutlarda ısı yalıtımını fiziksel konfor için bir ölçüt olarak almasına karşın, insan, tesisat veya dış ortamdan kaynaklanan gürültüye karşı herhangi bir yaptırımı öngörmemektedir. Bununla birlikte, karşı ve yan parsellerdeki apartman yapılarının yakın mesafelerde birbirine bakması ile zemin katlardaki dairelerin balkon ve pencerelerinin sokakta yürüyen insanların görüş mesafesinde olması görsel mahremiyeti zedelemektedir. Bu konutlarda yaşayan kişiler güneş gibi doğal kaynaklardan yararlanma veya görsel mahremiyet elde etme ikilemi içinde bırakılmıştır.

Toplumsal yapı- Yenişehir'deki konut çekirdek ailenin gereksinimleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Alansal genişlemeye izin vermeyen plan düzeni geniş aile yapısına uygun değildir. Erkek veya kız çocuk evlendiğinde ayrı bir konuta geçmektedir.

Etnik yapı- Gerçekleştirilen araştırma sonucunda yeni konut tasarımında etnik farklılıkların etkili olduğuna dair bir bulgu elde edilememiştir.

Konuta ait yaşam şekli- Günümüzde üretim şeklindeki değişimin ve teknolojik gelişmelerin etkisi ile günlük işler için gereken mekân alanı küçülmüştür. Diğer yandan, düğün ve taziye gibi gelenekler, Mardin kenti toplumsal yapısında önemini korumaktadır. Buna karşın yeni konut şemasında açık alan olarak yer verilen balkon, komşuluk ilişkilerinde çoğu zaman boyut ve fiziksel konfor olarak uygun değildir.

Estetik boyut, plastik etki ve üslup- Yeni Mardin konutunu oluşturan apartmanlar, ön cephe kavramı ile sokağı kendine sahne kabul eden iki boyutlu bir estetik anlayışla yapılırlar. Ayrık imar düzenine karşılık sadece bir cephenin öne çıkarılması, yan ve arka bahçeleriyle ilgili bina aralıklarındaki yetersizliğin adeta bir gösterimi gibidir. Site şeklinde ve bina aralıkları daha yeterli olan konut yapılarında, tek bir cephenin öne çıkarılması gözlenmez. Mardin'deki yeni konutun tasarım sonrası kabaca alacağı formu, taban alanı, kat alanı ve bina yüksekliği olarak imar planlarında tanımlanmıştır. Mimarın konut yapısına olan estetik katkısı, sadece ön cepheindeki yüzeye iki boyutlu düzenlemeler yapmaktan ibarettir.

Yapı ve yapıım sistemleri- Alan çalışması kapsamında incelenen tüm yapıların taşıyıcı sistemi betonarme iskelettir. Betonarme iskelet arasında kalan duvar boşluklarında ise yatay delikli tuğla ve sıva kullanılmıştır. Yenişehir'deki yeni yapılan binalarda ise, mantolama olarak bilinen ve yapıyı dıştan veya içten ısı yalıtım levhaları ile yalıtıma detay uygulanmaktadır.

Yöntem

Doğal ve kültürel verilerle oluşan geleneksel konut, yürürlükteki imar mevzuatı ile şekillenen yeni konut ile belirli parametrelere göre karşılaştırılmıştır. Analiz çalışması için gereken bilgiler birçok kaynaktan elde edilmiştir;

- Geleneksel evde ortalama 20-40 yıl yaşadıktan sonra yeni yerleşime göç etmiş 33 konut kullanıcısı ile yapılan detaylı görüşme ve sonrasında yapılan anket
- Tez yazarının kontrol listeleri kullanarak elde ettiği 11 adet eski ve yeni eve ilişkin gözlem çalışması,
- Literatür çalışması
- 11 Adet eski ve yeni evin plan rölevesi, fotoğraf ve hareketli çekimleri.

Alan çalışması ile yapılan anketin sağlıklı sonuçlar üretebilmesi için bu çalışmada Kullanım Sonrası Değerlendirme (KSD) yöntemi kullanılmıştır. Bina ile ilgili bir KSD yöntemi kullanılarak yapılan bir çalışmada, temel olarak (bir

önceki konutu aynı koşullarda oluşmuş) konut kullanıcıları sorgulanır. Tez ile ortaya konulan yöntemde ise konut kullanıcılarının bir önceki konutunun, iklime ve yer şekline uyum, fiziksel ve kültürel konforu sağlama vb. gibi alanlarda yaşanan dönem için ideal bir yapısı vardır.

Mardin'deki eski yerleşimde uzun süre yaşamış ve çeşitli nedenlerle yeni kente göç etmiş 33 adet konut kullanıcısı ile yapılan detaylı görüşme, alan çalışmasının birinci ayağını oluşturmaktadır. Bu görüşme sırasında, konut kullanıcıların geleneksel ve yeni konuttaki yaşamları ve konuta ilişkin deneyimleri detaylı bir anket ile her yönüyle sorgulanmıştır.

Görüşme yapılan konut kullanıcılarının 1/3'ünü oluşturan 11 adedinin geleneksel ve yeni konutları mercek altına alınarak gözleme dayalı detaylı bir saptama çalışması yapılmıştır. Bu çalışma, alan çalışmasının ikinci ayağını oluşturmuştur.

Geleneksel Mardin evi ve Mardin'in Yenişehir semtindeki yeni apartman yapıları;

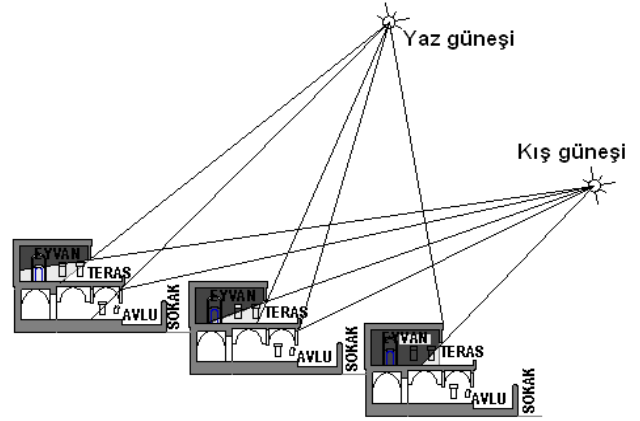
- Kentsel mekân kurgusu,
- Mekân organizasyonu ve biçimlenme,
- Fiziksel çevre konforu,
- Kültürel konfor,
- Estetik boyut /plastik etki/üslup şeklinde beş başlık altında karşılaştırılmıştır.

Bulgular

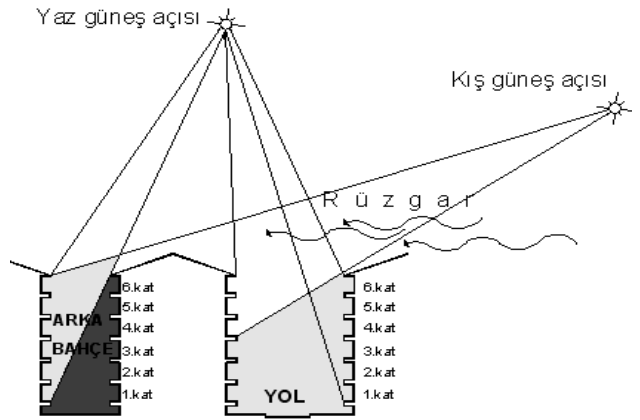
Doğal verilerin konut tasarımına etkileri

Yerleşim dokusu- Bir yükseltinin güneye bakan yamacında, arazinin eğimini kullanarak yerleşmenin birçok kazanımları vardır. Böyle bir yerleşimde her konut eşit bir şekilde güneş ve rüzgâr gibi doğal kaynaklardan hiçbir engelleme olmaksızın yararlanabilmektedir (Şekil 10).

Yerleşimdeki diğer düz alanlarda ise, uygun olmayan bina aralıkları nedeniyle üst katlardakiler dışında apartmandaki diğer daireler doğal kaynaklardan ya sınırlı yararlanmakta ya da hiç yararlanamamaktadır. (Şekil 11).

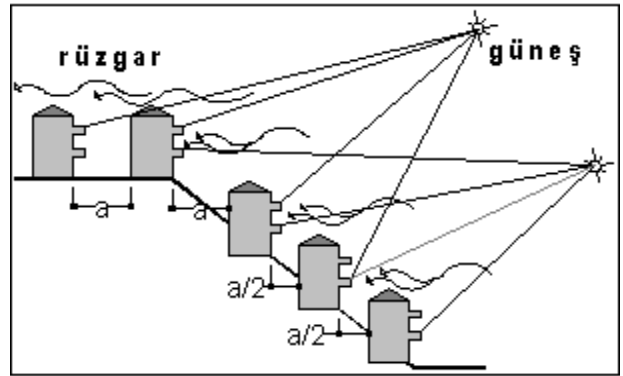

Şekil 10. Geleneksel Mardin evinin kış ve yaz güneşi altında güneş ve gölge ilişkisi

Şekil 11. Mardin'deki yeni konutun kış ve yaz güneşi altında güneş ve gölge ilişkisi

Şekil 12'de görüldüğü gibi eğimli bir araziye yerleşen konutlar birbirinin güneş ve rüzgârını engellemeden daha yakın bir biçimde yerleştirebilirler ve daha yoğun bir yerleşim elde edilebilir.

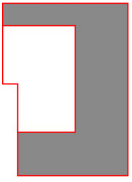

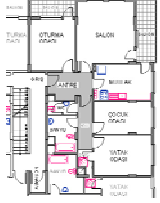

Şekil 12. Eğimli ve düz bir arazide binaların güneş ve rüzgârdan yararlanması

Mekân kurgusu- Geleneksel ve yeni konutların plan şemaları incelendiğinde ilk göze çarpan kapalı ve açık mekânların oranları ve işlevlerinde gözlenen farklılıktır. Araştırma kapsamında incelenen 11 adet geleneksel konutta, açık ve yarı açık mekânların toplam konut alanına oranı yüzde 35 gibi büyük bir değer çıkmışken, bu oran yeni konutta ortalama % 10'u geçmez.

Geleneksel konuttaki mekânsal genişleyebilirlik, belirli bir zaman sürecinde gerçekleşebilmesine karşın, yeni konut genişleme konusunda daha baştan bir katılığa sahiptir. Yeni konut planlanırken genişleyebilirlik öngörülmemektedir. Açık havada dinlenmeye, uyumaya veya ev işi yapmaya izin veren avlu, teras, eyvan veya dam gibi mekânlar, fiziksel gerekliliklerinin yanında mekânsal tatmin veya mekânsal zenginlik işlevleri ile önemli mekânlardır (Tablo 1).

Tablo 1. Geleneksel ve yeni konutta mekân kurgusu

MEKÂN KURGU SU	Kapalı-açık mekân oranı	Mekânsal tatmin	Genişleyebilirlik olanağı
GELENEKSEL EV	 %35	Eyvan, avlu, revak ve dam mekânları ile evet.	Evet
YENİ KONUT	 %10	Konuta ait özel bir mekân yok. Ortak açık alanlar var.	Hayır

Yapılan ankette konut kullanıcılarının en çok sevdikleri mekân sıralamasında ilk dört mekânın da açık veya yarı açık mekân olması bu analizlerde dikkat çeken bir bulgu olmuştur. Evinde eyvanı olan 20 adet kullanıcıdan 16'sının en sevilen mekân için eyvanı seçmesi önemlidir. Yeni kentte göç eden 33 kullanıcıdan 26'sı, (yüzde 79 oranla) yeterli kaynak verildiğinde eski yerleşime geri dönmek istemektedir. Yine aynı kulla-

nıcıların %74'ü geleneksel planlı bir evde, % 97'si ise müstakil bir evde oturmak istediklerini belirtmişlerdir (Tablo 2).

Tablo 2. Kullanıcıların konut tipi tercihleri

NASIL BİR KONUT TİPİ- Kullanıcı Görüşleri	Restorasyon ve bakım için yeterli kaynak olsa eski yerleşimde oturmak istenir mi? (%)	Yeterli parasal kaynak olsa nasıl bir konut tipi tercih edilir? (%)	Yeterli parasal kaynak olsa nasıl bir konut tipi tercih edilir? (%)
EVET	79	97 (Müstakil)	73 (Geleneksel planlı)
HAYIR	21	3 (Çok katlı)	27 (Modern planlı)

İklim- Geleneksel yerleşimde gündüz güneş ışınlarından korunarak gölgeli yüzeyler elde etmeye yönelik mekânsal önlemlere karşın, gece serin esintiden yararlanmak amacıyla tek yapı ölçeğinde ve konutun bulunduğu dokuda buna uygun düzenlemeler olduğunu görmekteyiz. Buradaki her bir bina, güneşin battığı saatlerde kullanıcının gereksinim duyduğu fiziksel konforu, teras veya dam gibi açık mekânlar sunarak sağlar. Evlerin teras seviyesinde birbirlerinin önünü kapatmaması, yaz mevsiminde akşam ve gece saatlerinde fiziksel yönden başka bir yapay araç kullanmadan istenilen konforu getirir.

Tablo 3. Geleneksel ve yeni konutta iklime uyum

İKLİME UYUM	Yerleşim dokusu	Konut tipi	Mekân kurgusu	Bina formu
GELENEKSEL KONUT	Kompakt, yoğun ve alçak	Avlulu Müstakil	Açık ve Yarı açık mekânların kullanımını	Kompakt-bitişik düzende
YENİ KONUT	Ayrık düzende ve yüksek	Yüksek Katlı Apartman Dairesi	Kapalı mekân kurgusuna dayalı tasarım	Kompakt-ayrık düzende

Yenişehir bölgesindeki yerleşimde olduğu gibi yapılaşmada da iklim ve topografya belirleyici olmadığından binaların yönlendirmeleri için belirli bir ilkesel davranışa rastlanmamıştır. Kapalı

mekân kurgusuna sahip yeni konutun iklime uyum anlamında mekân kurgusu, yapım teknolojisi, bina formu ve araziye yerleşimi gibi konularda uygun düzenlemelere sahip olmadığı görülmüştür (Tablo 3-4).

Tablo 4. İklima ilişkin kullanıcı görüşleri

İKLİM-Kullanıcı Görüşleri	Yeni ev yazın daha sıcak (%)	Yeni evde klima var mı? (%)	Eski kentte gece esintisi hissedilir mi? (%)	Yeni kentte gece esintisi hissedilir mi? (%)	Eski yerleşimden yeni yerleşime geçişte ısınma ve soğutma masrafı arttı mı? (%)
EVET	100	81	100	12	88
HAYIR	0	19	0	88	12

Kültürel verilerin konut tasarımına etkileri

Araştırma çalışması kapsamında çocuk ve yaşlıların eski ve yeni yerleşimdeki yaşamlarına ilişkin önceden hazırlanmış saptamalara katılıp katılmadıkları kullanıcılara sorulmuştur. Geleneksel konutun sahip olduğu açık alan kullanımına dayalı mekân kurgusunun, çocuklarda olduğu kadar konutun diğer kullanıcıları olan yaşlı ve engelli kişiler üzerinde de olumlu ruhsal etkiye neden olduğu yapılan ankette saptanmıştır (Tablo 5). Yeni konutta çocuk, yaşlı ve engelliler için açık veya yarı açık mekân planlanmamaktadır. Geleneksel konutun sağladığı avlu, teras ve eyvan gibi açık ve yarı açık mekân kullanımının sıcağın etkilenmeme ve zaman geçirme açısından yaşlılara daha uygun ancak erişilebilirlik yönünden uygun olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Tablo 5. Geleneksel ve yeni konutta çocuk ve yaşlı kullanıcıya uygunluk

ÇOCUK ve YAŞLIYA UYGUNLUK-Kullanıcı Görüşleri	Geleneksel konut yaşlılara uygun mu? (%)	Yeni konut yaşlılara uygun mu? (%)	Geleneksel konut çocuklara uygun mu? (%)	Yeni konut çocuklara uygun mu? (%)
EVET	70	45	76	39
HAYIR	30	55	24	61

Yeni konutun hangi yönü ile geleneklere uygun olmadığı sorusuna 33 konut kullanıcısından 24'ü düğün, nişan, bayram, sünnet ve taziye gibi tören ve kutlamalar için yeni konutun uygun mekânlara sahip olmadığını belirtmişlerdir. Yeni konutta uygun açık ve yarı açık mekânlar olmaması sonucu, komşusu ile "paylaşım" ve "iletişim" eksikliği çeken kullanıcılar, ikinci olarak komşuluk ilişkilerinin niteliksiz ve yetersiz olmasından yakınmışlardır (Tablo 6).

Tablo 6. Geleneksel ve yeni konutta yaşam kalitesi

YAŞAM KALİTESİ-Kullanıcı Görüşleri	Eski konutta genel olarak kendini MUTLU hissedilenler (%)	Yeni konutta genel olarak kendini MUTLU hissedilenler (%)	Eski konutta KOMŞULUK ilişkileri tatmin edici mi? (%)	Yeni konutta KOMŞULUK ilişkileri tatmin edici mi? (%)
EVET	88 (% 9 Fena değil)	58 (% 27 Fena değil)	72	15
HAYIR	3	15	18 (% 10 gerektiği kadar iyi)	42 (% 46 gerektiği kadar iyi)

Yeni kentin hiçbir yerel kimlik bildirmeyen sıradan, monoton yapısına karşın, eski yerleşim yüzyıllar öncesine dayanan geçmişine ek olarak yerel verilerle biçimlenmiş özgün evleri ve organik kent dokusu ile çok güçlü bir kimliğe sahiptir (Tablo 7).

Tablo 7. Geleneksel ve yeni konutta kültürel ve psikolojik etkenler

KÜLTÜREL ve PSİKOLOJİK ETKENLER-Kullanıcı görüşleri	Eski yerleşimde yaşarken kendilerini oraya ait hissedilenler (%)	Yeni yerleşimde yaşarken kendilerini oraya ait hissedilenler (%)	Eski konutta KISITLANMIŞ mi, ÖZGÜR mü hissedildi?	Yeni konutta KISITLANMIŞ mi, ÖZGÜR mü hissedildi?
EVET	91	39	Kısıtlanmış % 15	Kısıtlanmış % 73
HAYIR	9	61	Özgür % 85	Özgür % 27

Geniş aile döneminden kaynaklanan değer yargılarının özellikle kadın kullanıcıların hareketlerini kısıtlayarak üzerlerinde olumsuz bir etki bıraktığı, araştırma kapsamında yapılan sohbetlerden ve kadın kullanıcıların farklı sorulara verdikleri genelden ayrıışan yanıtlarından anlaşılmaktadır. 33 konut kullanıcılarından 28'i eski konutta kendilerini "özgür" hissederken, aralarında 4 kadının olduğu 5 kullanıcı "kısıtlanmış" hissettiklerini söylemiştir (Tablo 7).

Estetik Boyut- Mardin evini özgün kılan kapı ve pencere çevresinde gördüğümüz taş bezemelerinde süslemeler yapıldıkları döneme ait yerel kültürün bir ifadesi olarak konut yapılarında yer almıştır. Mardin'deki yeni konut yapısının biçimlenmesinde ise iklim, topografya ve kültür gibi yerel veriler etkili olmamıştır ve bu nedenle herhangi bir kimlik duygusu uyandırmamaktadır. Anket yapılan konut kullanıcıları eski konutu genel olarak daha estetik bulmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8. Geleneksel ve yeni konutta estetik tatmin

ESTETİK-Kullanıcı görüşleri	Hangi konuttaki tavan formu daha estetik? (%)	Hangi konuttaki oda iç kapısı daha estetik? (%)	Hangi konuttaki avlu kapısı daha estetik? (%)	Hangi konuttaki pencere formu daha estetik? (%)
GELENEKSEL KONUT	94	64	82	79
YENİ KONUT	6	36	18	21

Sonuç

Konut tasarımında yerel veri kullanımının önemi, KSD bilimsel yöntemi kullanılarak yapılan tez çalışması ile gösterilmeye çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak her iki yaşam deneyimine sahip kişilerle yapılan çalışma sonuçlarına göre yerel ve-

rilerle biçimlenmiş geleneksel konut, kişilerin psiko-sosyal ve kültürel gereksinimlerine daha uygun bir yaşam sunmaktadır. Yerel veri kullanımının doğal kaynaklara erişim ve doku içinde istenilen yoğunluğun elde edilmesi anlamında bir engel oluşturmadığı gösterilmiştir. İlk yatırım maliyeti daha yüksek olan geleneksel konut, kullanıcılar için orta ve uzun vadede bakım, işletme, değerlendirme, sürdürülebilirlik ve fiziksel konfor olarak birçok avantajı da içinde barındırmaktadır.

Farklı bir döneme ait yaşam biçiminin gerektirdiği aile büyüklüğü ve mekânsal gereksinimler için planlanmış olan geleneksel konut, açık mekân kullanımına dayalı mekân kurgusu nedeniyle Mardin'deki konut kullanıcıları tarafından büyük çoğunlukla günümüzde de tercih edilmektedir. Bu tercihte geleneksel konutun mekân kurgusunun kullanıcıların fiziksel ve psiko-sosyal gereksinimlere yanıt verebilmesinin önemli bir payı vardır.

Kaynaklar

- Acar, A., (2006). Arap Coğrafyacılar Göre Mardin, *I.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Coşar, İ., Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, 6, 29.
- Akis, M., (2007). İngiliz Buchkingham'ın Seyahatnamesine Göre Yüzyılın Başlarında Mardin'de Sosyal ve Ekonomik Hayat, *Makalelerle Mardin-I*, Coşar, İ., Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, 7, 429.
- Alioğlu, F., (2000). *Mardin Şehir Dokusu ve Evler*, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.
- Bilge, Y., (2001). *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, 104-117, Zvi-Geyik, İstanbul.
- Noyan, S., (2005). *Yıldızlara Yakın Şehir: Mardin*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Turgut, H., (1990). Kültür-Davranış-Mekân Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem, *Doktora Tezi*, İTÜ Fen bilimleri Enstitüsü, İstanbul.